

IVO PETRINOVIĆ, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, Književni krug, Split 1997., 159 str.

Malo je javnih osoba koji su u bližoj hrvatskoj povijesti imali tako nepredvidljiv životni put kao što je to bilo u slučaju Ante Tresić Pavičića (1867.-1949.). S obzirom na to da je iza njega ostala bogata pisana ostavština koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, Povijesnom arhivu i Sveučilišnoj biblioteci u Splitu, autoru je ovoga životopisa bilo omogućeno da napiše vrlo sadržajnu studiju. Akademik Ivo Petrinović obogatio je već javnost i stručne krugove biografijama Ante Trumbića i Frana Supila, pokazujući otprije istraživačko zanimanje za portretiranje značajnih osoba iz političkog podneblja Dalmacije.

Ova je knjiga podijeljena u šest poglavlja koja su poredana kronološkim tijekom. U prvome, pod naslovom "Pravaško razdoblje (1892.-1905.*)" opisan je početak Tresićeva političkog djelovanja. Kao i velik broj drugih akademičara okrenuo se krajem prošloga stoljeća izazovnoj ideji pravaštva. Prihvatio ju je na osebjan način, pokušavajući pred licem političke javnosti istupati sa samostalnim idejama koje se nisu mogle uvijek uklapati u koncepcije pravaštva, starčevićanstva ili frankovštine. Istodobno je postao u javnosti poznat književnik.

Drugo poglavlje "Razdoblje balkanskih ratova i uoči prvog svjetskog rata (1906.-1914.*)" prati novu ideološku fazu u Tresićevu razvoju protkanu romantičkim pogledima prema jugoslavstvu i nepomirljivošću prema austro-ugarskoj državnoj ideji. U to doba nastaju pjesnički ciklusi u čast srbijanskih pobjeda nad Turcima koji nisu imali umjetničkih doseg. međutim njihova aktualna politička poruka našla je svoga odjeka među značajnim dijelom hrvatske mladeži. Autorovi opisi Tresićeva putovanja u Beograd pokazatelj su promidžbenih akcija kojima se utirala staza promociji jugoslavenskog nacionalizma neposredno prije ubojitih pucnjeva na Vidovdan u Sarajevu.

Kako se Tresić uzvinuo do vrhunaca hrvatske politike Petrinović nam sustavno pokazuje u poglavlju "Svjetski rat i vrijeme neposredno poslije svjetskog rata (1914.-1918.)*". Prvu polovicu rata proveo je u tamnicama Monarhije što i nije bilo čudno s obzirom na njegova nelojalna politička stajališta i ratno stanje. Poslije povratka parlamentarizma obnovio je svoj mandat u Carevinskom vijeću u Beču gdje je održao značajne govore o teroru državne vlasti, austrijskom apsolutizmu i militarizmu. U toj akciji stjecanja osobne popularnosti na valovima idealističkog jugoslavstva Tresić je nezaustavljivo prodirao. Za vrijeme prava njegovo ime stupa u prvi plan i on uskoro postaje delegat Narodnog vijeća SHS za preuzimanje dijela ratnih brodova iz austro-ugarske flote. No, zar je to bila uloga za pjesnika? Dakako da nije, kao što ni stavljanje oružanih postrojbi Države SHS u ruke osoba koje su bile potpuni diletanti za vojno-redarstvena pitanja nije moglo donijeti nikakvih korisnih rezultata u otporu prema talijanskim pretenzijama ni u otklanjanju srpske prevlasti. U ovoj prigodi autor brani Tresića jer "nije imao iza sebe nikakvu snagu, a kamoli zaštitu...".

O nastavku uspona, ali i političkom padu Tresića u prvom razdoblju života karadževićevske Jugoslavije govori poglavlje "U Kraljevini SHS, zastupnik u Privremenom narodnom predstavništvu i u diplomatskoj službi u Madridu i Washingtonu (1919.-1927.)*". Kao čovjek od povjerenja kralju i režimu imenovan je veleposlanikom u SAD-u. Prvo je vrijeme vjerovao u model unitarne države kao zajednice troimenog naroda. Ipak, postaje svjestan propasti ideje o demokratskoj monarhiji i sve jasnije dolaze do izražaja njegovi sporovi sa srpskim diplomatima. Sukobio se s beogradskim Ministarstvom vanjskih poslova koje ga je konačno opozvalo s veleposlaničkog položaja.

Posljednja dva poglavlja "Politička i povijesna publicistička djelatnost (1928.-1942.*)" i "Politički zaborav i Tresićeve ocjene svojega prijašnjeg političkog djelovanja

pred kraj života (1943.-1949.)” odnose se na zadnja dva desetljeća Tresićeva života kad se povukao u Split, a njegova politička karijera više nije imala sjaja. U tom je razdoblju kroničar velikih promjena, ali i povjesničar-diletant koji pokušava istraživati srednjovjekovnu hrvatsku povijest. Odbacuje ideje jugoslavenstva i vraća se u svojim intimnim razmišljanjima pravaškim korijenima, osobito Starčevićevoj misli. Za vrijeme NDH nije prihvaćao vladavinu poglavnika Pavelića, smatrajući da on svojim postupcima dalekosežni šteti interesima hrvatskog naroda. Ni prema komunizmu nije mogao imati dobro mišljenje kad je vidio na koji način rade prijeki sudovi i kako mu se uzurpira vlastiti stambeni prostor.

Knjiga je pisana živim stilom, s puno zanimljivih i nepoznatih podataka. Ispunjena je brojnim bilješkama koje govore o bogatstvu istraživačkog vrela. Autor se nije ustručavao komentirati pojedine, često kontroverzne Tresićeve istupe, smještajući ih u kontekst političkog trenutka. Ne ustručava se napisati da je Tresić ponekad “govorio štošta” ili da je primjerice njegova kritika Trumbića u povodu rada Mirovne konferencije u Parizu bila neutemeljena. U djelu se ističe slika Tresićeve nestalnosti, međutim jasno je da se toj pojava mora pristupiti višeslojno. To znači da se trebaju proučiti mnogi čimbenici koji sudjeluju u razvoju Tresićeve osobe, što autor i čini kada uzima u obzir društvene utjecaje, mentalitet, ambicioznost, pitanje časti, zavist, megalomanija.

U tekstu su se potkrale i manje faktografske pogreške tako da se primjerice spominje Tresićeva suradnja krajem 1893. u Čistoj stranci prava, premda tada još ta stranka ne postoji budući da je osnovana krajem 1895.; piše se o banovanju baruna Levina Raucha 1909. godine, a riječ je o banu Pavlu Rauchu (38); Nikola Horthy je austro-ugarski a ne austrijski admiral (62).

Stjepan Matković

Albert PETHÖ, *Agenten für den Doppeladler - Österreich-Ungarns geheimer Dienst im Weltkrieg (Špijuni za dvoglavog orla - Austrougarska tajna služba u svjetskom ratu)*, Stocker, Graz 1998., 448 str. (njemački)

Povijesni događaji koji su doveli do raspada Jugoslavije pojačali su zanimanje srednje Euroe za taj južnoslavenski prostor koji je povijesno uz nju vezan. Godine 1998. u Grazu je izdano djelo bečkog povjesničara Alberta Pethöa, *Špijuni za dvoglavog orla - Austrougarska tajna služba u svjetskom ratu*, koje je nagrađeno nagradom za austrijsku suvremenu povijest. Ta knjiga doduše ne stavlja “južnoslavensko pitanje” u središte razmatranja, ali ga i te kako obrađuje na odlučujućem mjestu. Gotovo sva područja konflikata novije i najnovije povijesti toga južnoslavenskog prostora se spominju jer su i prije izbijanja Prvog svjetskog rata postojala. Za rješavanje rezultirajućih problema egzistiralo je nekoliko dijelom divergirajućih polaznih ostataka, a takozvano “južnoslavensko rješenje” bilo je jedno od mnogih, ali se baš ono ostvarilo nakon pobjede zapadnih sila na kraju velikog rata od 1914. do 1918. godine.

Naslov poglavlja “Uvertira II - Ubojstvo prestolonasljednika” krije bizantne stvari. Oslanjajući se na rasplodiv izvorni i istraživački materijal u Beču i na mnogobrojne međunarodne radove o odgovarajućoj temi ovaj dio knjige obrađuje tajnoslužbenu pozadinu ubojstva nadvojvode-prestolonasljednika Franje Ferdinand i njegove supruge u Sarajevu, odnosno događaj koji je prouzročio svjetski rat i doveo do takozvanoga “jugoslavenskog ujedinjenja”. Prilično jasno i u logičnom kontekstu tadašnjih političkih konfliktnih konstelacija pisac dokazuje odgovornost i odlučujuće sudjelovanje srpske tajne službe u zlokoynom atentatu u glavnom gradu Bosne i Hercegovine; sudjelovanje koje predsjedniku srpske